MILLIY OPERA SPEKTAKLLERINDE JETEKSHI VOKAL PARTIYALARÍNÍŃ (TENOR, SOPRANO, BARITON) DRAMATIKALÍQ–VOKAL ÓZGESHELIKLERI

Abat Kalliev – *professor*
abat4283@gmail.com
Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali

ДРАМАТИКО–ВОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВЕДУЩИХ ВОКАЛЬНЫХ ПАРТИЙ (ТЕНОР, СОПРАНО, БАРИТОН) В НАЦИОНАЛЬНЫХ ОПЕРНЫХ СПЕКТАКЛЯХ

Абат Каллиев – *профессор*
Государственная консерватория Узбекистана Нукусского филиала

DRAMATIC–VOCAL FEATURES OF LEADING VOCAL PARTS (TENOR, SOPRANO, BARITONE) IN NATIONAL OPERA PERFORMANCES

Abat Kalliev – *professor*
Uzbekistan State Conservatory Nukus branch

Tayanısh sózler: milliy opera, vokal partiya, tenor, soprano, bariton, dramatik–vokal ózgeshelik, hawaz sheberligi, saxna obrazı, vokal texnika, atqarıw usılı.

Rezyume. Maqalada ózbek milliy opera spektakllerindegi jetekshi vokal partiyalar – tenor, soprano hám baritonlardıń dramalıq–vokalıq ózgeshelikleri talqılanadı. "Taxir hám Zuhra," "Áliysher Nawayı," "Dilorom" hám basqa operalar mısalında hár bir dawıstıń dramaturgiyalıq funkciyası, milliy vokal dástúriniń akademiyalıq (Evropa) vokal mektebi menen sinteziniń tásirli quralları hám ózgeshelikleri kórip shıǵıladı.

Ключевые слова: национальная опера, вокальная партия, тенор, сопрано, баритон, драматико–вокальное своеобразие, вокальное мастерство, сценический образ, вокальная техника, стиль исполнения.

Резюме. В статье анализируются драматические и вокальные особенности ведущих вокальных партий в узбекских национальных оперных спектаклях - тенора, сопрано и баритона. На примере опер "Тахир и Зухра," "Алишер Навои," "Дилором" и других рассматриваются драматическая функция каждого голоса, а также действенные средства и особенности синтеза национальной вокальной традиции с академической (европейской) вокальной школой.

Keywords: national opera, vocal part, tenor, soprano, baritone, dramatic–vocal character, vocal skill, stage image, vocal technique, performance style.

Summary. This article discusses the dramatic and vocal characteristics of the leading vocal parts—tenor, soprano, and baritone—in Uzbek national opera productions. Using the operas "Taxir and Zuhra," "Alisher Navoi," "Dilorom," and others as examples, it examines the dramaturgical function of each voice, as well as the effective tools and specific features of the synthesis between the national vocal tradition and the academic (European) school of vocal performance.

Kirisiw. Ózbek milliy opera kórkem óneri óz rawajlanıw jolında vokal atqarıwshılıq mádeniyatınıń ózine tán mektebin qáliplestirdi. Opera janrınıń dramaturgiyalıq tiykarın quraytuǵın jetekshi vokal partiyalar – tenor, soprano hám bariton – tek muzıkalıq emes, al teatr–sahna kórkem óneriniń de oraylıq elementi esaplanadı. Usı dawıs túrleri arqalı qaharmannıń ishki dúnyası, ruwxıy keshirmeleri, qayǵılı yamasa quwanıshlı jaǵdayları tamashagóyge jetkeriledi. Milliy operalarımızda – atap aytqanda, "Taxir hám Zuhra," "Layli hám Majnun," "Alisher Nawayı," "Dilorom," "Farhad hám Shiyrin" sıyaqlı shıǵarmalarda – tenor, soprano hám bariton partiyaları milliy muzıka dástúrleri, atap aytqanda, maqom hám xalıq qosıq atqarıwı usılları menen Evropa vokal mektebi (bel canto) principleriniń óz–ara sintezi tiykarında jaratılǵan. Bul maqalada áyne usı partiyalardıń dramalıq–vokalıq ózgeshelikleri, olardıń saxna obrazin ashıwdaǵı kórsetiw quralları hám atqarıw usılı tallanadı.

Usıllar. Bul ilimiy maqala temasın sáwlelendiriwde sıpatlawshı, tariyxıy–salıstırmalı, kontekstual hám kompleksli tallaw usıllarınan paydalanıldı. Maqalada milliy opera spektakllerindegi jetekshi vokal partiyalar muzıkatanıw hám vokal pedagogikası kózqarasınan, sonday–aq, saxna–drama teoriyası tiykarında kórip shıǵılǵan.

Talqılaw ushın Ózbek milliy akademiyalıq drama hám opera–balet teatrı repertuarındaǵı bir qatar spektakller, olardıń partitura hám libretto tekstleri, sonday–aq, jetekshi atqarıwshılardıń atqarıw tájiriybesine baylanıslı dárekler salıstırmalı túrde úyrenildi.

Nátiyjeler hám talqılaw. Ózbek milliy operası qáliplesiwiniń dáslepki basqıshında–aq (M.Ashrafiydiń "Boran" operası, 1939–jıl) jetekshi vokal partiyalardı jaratıwda milliy nama dúzilisi menen Evropa opera dramaturgiyasınıń úylesiwi tiykarǵı dóretiwshilik principke aylandı. Keyinirek T.Jalilov hám B.Brovcinniń "Tohir hám Zuhra" operasında bul princip jáne de izbe–iz rawajlandırıldı: Tohir obrazı tenor dawısı ushın, Zuhra obrazı bolsa soprano ushın jazılǵan bolıp, olardıń vokal partiyalarında lirik–dramatikalıq ańlatıw quralları ayqın kórinedi.

Milliy operalarda tenor partiyası, ádette, tiykarǵı qaharman – ashıq – sadıq jigit obrazın kórsetedi. Tahir obrazında tenor sesiniń joqarı registri muhabbat azap–aqıbetin, arzıw–ármanın, geyde bolsa tragediyalıq táǵdirdi bildiriwde sheshiwshi qural bolıp xizmet etedi. Kompozitor bunday partiyalardı jaratıwda milliy maqom namalarına tán tegis, keń dem alıwdı talap etetuǵın nama sızıǵınan paydalanadı, bul bolsa atqarıwshıdan dem alıwdı basqarıw hám sesti sozıw boyinsha joqarı sheberlikti talap etedi. Tenor dawısınıń jarqın, jańǵırǵan tembri drammalıq kulminaciya noqatlarında – atap aytqanda, qaharman ayralıq yamasa qıyanetti ańlaǵan gezlerde – ses kúshi hám tembr baylıǵı arqalı ishki sezimdi sırtqa shıǵarıw wazıypasın atqaradı. Sonıń menen birge, lirikalıq epizodlarda tenor hawazı jumsaq, legato usılında atqarılıp, qaharmannıń názik sezimlerin ashıp beredi.

Hayal bas qaharman obrazı – Zuhra, Layli yaki Dilorom sıyaqlı timsallar – ádette soprano dawısına júklenedi. Bul partiyalarda vokal texnikasınıń názik tárepleri, atap aytqanda, joqarı registrde jeńil hám ushqır hawaz háreketi (koloratura elementleri), sonday–aq, xalıq qosıqshılıǵına tán melizmli bezewler úylesedi. Soprano partiyası arqalı qaharmannıń sadıqlıǵı, sabır–taqatı, sonıń menen birge ishki dramalıq gúresi kórsetiledi. Milliy operalarımızdıń jetekshi atqarıwshılarınan biri Halima Nosirova Zuhra obrazin jaratıwda dawıs tembriniń jumsaqlıǵı menen birge, dramalıq pardalarda sesti kúsheytiw arqalı qaharman tragediyasın tásirsheń ashıp bere alǵan. Bunday orınlaw usılı soprano dawısınıń tek ǵana texnikalıq emes, al psixologiyalıq–dramatikalıq imkaniyatların da kórsetedi: tómengi registrde – azap hám táshwish, joqarı registrde bolsa – úmit hám ıqlas bildiredi.

Bariton hawazı milliy operalarda kóbinese yekilemshi, biraq dramaturgiyalıq jaǵınan áhmiyetli obrazlardı – qarsılas, qıyanetker yaki kerisinshe, dana hám ádil qaharmanlardı sáwlelendiriwge xızmet yetedi. "Áliysher Nawayı" operasında (M.Burxanov) bas qaharman obrazı bariton hawazına júklengen bolıp, bul arqalı ullı shayırdıń filosofiyalıq–tereń ishki dúnyası, mámleketlik ǵayratker sıpatındaǵı juwapkershiligi hám jeke tragediyası sáwlelendiriledi. Bariton dawısınıń orta hám tómen registrlerde jańlawı, dawıs tembrindegi saldamanlılıq hám sawlatlılıq qaharman xarakterindegi salmaqlılıq, aqıl–oy hám ishki kúshti bildiriwge xızmet etedi. Dramalıq soqlıǵısıw saxnalarında bariton partiyası joqarı registrge kóterilip, kúshli erk–ıqrar hám isenim kórinisine aylanadı, bul bolsa onı tenor hám sopranodan parıqlı túrde, kóbirek awır tembr sıpatında kórsetedi. Joqarıdaǵı tallawlardan kórinip turǵanınday, milliy opera spektakllerinde tenor, soprano hám bariton partiyaları tek ǵana hawaz diapazonı boyınsha emes, al dramaturgiyalıq wazıypası, kórsetiw quralları hám saxnalıq xarakter jaratıw usılı boyınsha da bir–birinen parıqlanadı. Duetler hám ansambl saxnalarında bul úsh dawıs túriniń kontrapunktikalıq úylesiwi arqalı qaharmanlar arasındaǵı qarama–qarsılıq, muhabbat, qızǵanısh yaki ádalat sıyaqlı temalar jáne de tereń ashıp beriledi. Máselen, tenor hám soprano duetlerinde seslerdiń tembr jaǵınan jaqınlasıwı lirik úylesimlilikti, bariton kirip keliwi menen bolsa dramatik qarama–qarsılıqtıń kúsheyiwin támiyinleydi. Bunday vokal–dramaturgiyalıq sheshim milliy operanı tek ǵana muzıkalıq emes, al teatr kórkem óneri sıpatında da bayıtadı. Sonday–aq, milliy vokal mektebiniń ózine tánligi sonda, atqarıwshılar Evropa bel canto texnikasın ózlestiriw menen bir qatarda, milliy maqom hám xalıq qosıq aytiw dástúrlerindegi dem aliw, ses qoyiw hám melizmlik bezew usılların da saqlap qalǵan. Bul jaǵday tenor, soprano hám bariton partiyaların orınlawda ózine tán "eki qatlamlı" vokal usılın júzege keltiredi: bir tárepten akademiyalıq vokal texnikasınıń anıqlıǵı, yekinshi tárepten milliy naǵıslanıwdıń yerkin, improvizaciyalıq sıpatı. Mine usi sintez ózbek opera vokal mektebinin ózine tán ózgesheligin quraydı hám onı jáhán opera kórkem óneri kontekstinde ayrıqsha oringa qoyadı.

Juwmaq. Milliy opera spektakllerindegi jetekshi vokal partiyalar – tenor, soprano hám bariton – dramalıq obraz jaratıwdıń eń áhmiyetli quralların biri sipatında payda boladı. Hár bir dawıs túri ózine tán tembr, registr hám kórsetiw imkaniyatları arqalı qaharman xarakteriniń ayrıqsha tárepleri ashıp beredi: tenor – lirikalıq–dramalıq azap hám muhabbat, soprano – sadıqlıq

hám ishki gúres, bariton – aqıl–oy hám ishki kúsh tımsalı sıpatında kórinedi. Milliy vokal dástúrleri menen akademiyalıq opera texnikasınıń úylesiwi ózbek opera kórkem óneriniń biytákirar usılın qáliplestirgen bolıp, bul baǵdardaǵı izertlewler milliy vokal mektebin jáne de tereń úyreniw hám rawajlandırıw ushın áhmietli ilimiy–teoriyalıq tiykar bolıp xızmet etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Кароматов Ф. Узбекская музыка: очерк истории. – Т.: Фан, 1972.
2. Виноградов В. Вопросы развития узбекской музыки. – М.: Музгиз, 1954.
3. Vizgo T. O'zbek musiqa madaniyati tarixidan. – T.: Fan, 1981.
4. Yunusov R. Vokal san'ati asoslari. – T.: O'zDSMI, 2011.
5. Djumayev A. O'zbek musiqa merosi va zamonaviylik. – T.: Fan, 1997.
6. Матякубов О. Мақом ва вокал ижрочилиги масалалари. – Т.: Фан, 1999.